

КЛАСИЧНА ФІЛОЛОГІЯ

УДК 801.73:821 (38) – 6 Фукідід.08

МОВНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ РИТМУ ПРОЗИ В ЛИСТАХ ФУКІДІДОВОЇ “ІСТОРІЇ ПЕЛОПОННЕСЬКОЇ ВІЙНИ”

Світлана Хархан

Львівський національний університет імені Івана Франка

Вивчено різноманітні засоби досягнення ритму в давньогрецькій прозі. Показано їхню роль у досягненні авторської своєрідності тексту та його інтенціональності.

Ключові слова: алітерація, ритмомелодика, давньогрецький епістолярій.

За словами видатного дослідника античної художньої прози Е. Нордена [31, с. 909], найістотношою ознакою давньогрецької і латинської художньої прози є її ритм. Ритмізація прози, як зауважує Т. А. Міллер [18, с. 64], була виходом ораторів на арену суперництва з поезією, суперництва, яке в IV ст. до н.е. було увічнене класичними творами Демосфена та його сучасників, які стали нормою та еталоном словесної майстерності. Ще Цицерон в “Ораторі” наголошував, що очевидним є прагнення до того, щоб словам відповідали слова однакової довжини, немов би рівно відміряні, щоб нерідко зближувались неподібні й зіставлялись протилежні поняття та щоб закінчення фраз, однаково співвідносячись, давали подібний звук. Коли сполучається рівне з рівним, вводяться подібні закінчення та співвідносяться протилежне з протилежним, то це само собою без усякого зусилля створює ритмічну завершеність. [25, XII, 38; L II, 175].

Досліджуючи ритм художньої прози, ми його розуміємо за М. Гіршманом – як “єдність в багатоманітності”, як організованість мовленнєвого руху, яка спирається на періодичну повторюваність окремих елементів цього руху та охоплює закономірності членування на окремі мовні одиниці, слідування цих одиниць однієї за іншою, їх взаємного зіставлення. [9, с. 22]. У дослідженнях ритму художньої прози, на думку Н. М. Фортунатова [21, с. 173], сформувалось дві тенденції. За першою, розв’язання цієї проблеми залишалось у межах аналогій з віршовими розмірами. За другою, панівним став аналіз якостей мовного матеріалу (фраз, періодів, різних синтаксичних конструкцій, словесних повторів, тощо), але інколи це робиться без урахування тісного зв’язку з особливостями змісту.

У цій статті ми робимо спробу поєднати ці тенденції та проаналізувати, з одного боку, звукові повтори як запозичення з поетичної мови, а з іншого – словесні повтори, а також різні види антитез, що утворюють різноманітні риторичні фігури епістолографічного жанру в творі Фукідіда “Історія”, вміле користування якими характеризує ступінь художньої майстерності письменника, та встановити типологічну класифікацію цих явищ. Аналіз художнього стилю Фукідіда в цьому аспекті не здійснювався, за винятком праці А. Грота, присвяченій дослідженню клаузул, у різних грецьких та римських авторів, до яких належав і Фукідід. Про те, що риторичними фігурами Фукідід користується вправно, свідчить Маркеллін: “У

вживанні фігур він різноманітний, наслідуючи головним чином леонтія Горгія” [16, с. 51]. Однак твір Фукидіда характеризується ще й тим, що його стиль змінюється відповідно до змісту та задуму письменника в окремих його частинах. Примушуючи говорити своїх персонажів, Фукидід робить це в різних формах: у прямій та непрямій мові, у формі розмови, поради, діалогу та листа [19, с. 436–37]. Отже, й мета цієї статті – простежити періодичність вживання і типи фонетичних, лексико-семантичних та синтаксичних повторів як засобу формування ритму лише в одному з жанрів, що представлені у творі, а саме – епістолярному. Йдеться насамперед про лист полководця Нікія до афінян (VII, 11–15), а також про невеличкі письмові послання: Павсанія Ксерксові (I, 128, 7), відповідь Ксеркса Павсанієві (I, 129, 3) та послання Фемістокла цареві Артаксерксу (I, 137, 4).

Відомо, що риторика ввела в епістолографію систематизацію головних типів листів “ἑπιτολικοί...”, що приписується Деметрієві Фалерському та містить у собі розподіл на 21 вид [2, с. 10]. За цією класифікацією, текст письмового послання Нікія про становище в Сицилії (VII, 11–15) не можна віднести до якогось певного типу. Це радше синтез-поєднання трьох видів в одному листі. Насамперед – це пояснювальний лист, оскільки Нікій вказує на причини, за яких військо потрапило в такі складні умови. Безперечно, це й захисний лист, тому що наводяться докази, що вказують на невинність як війська, так і полководців. Крім того, це ще й лист-прохання, оскільки Нікій просить афінян допомогти, щоб покращити становище. Лист спартанця Павсанія, колишнього головнокомандувача лакедемонян перському цареві Ксерксу (I, 128, 7) можна назвати дружнім, оскільки Павсаній, зробивши послугу царю та відпустивши полонених, розраховує на союз з Ксерксом. Хоча, на думку Деметрія, такі листи не завжди можуть писати справжні друзі. Часто високопоставлені особи з яких-небудь причин вважають за доцільне писати дружні листи своїм підлеглим та один одному: такими є листи полководців, правителів. Буває, що в листі звертаються до незнайомих людей: роблять вони це не з уваги на міцну дружбу й повну згоду, а з розрахунку, що дружній лист не зустрінє заперечень [2, с. 10].

Відповідь Ксеркса Павсанієві (I, 129, 3) можна трактувати як лист вдячності з елементами похвали, тому що Ксеркс висловлює свою подяку за порятунок полонених, на знак цієї подяки пропонує золото, срібло, а також достатньо війська, але не без зиску для себе, а в обмін на допомогу в підкоренні Спарти й решти Еллади, як запропонував йому Павсаній, показуючи, що він схвалює його задум. А письмове послання афінського державного діяча Фемістокла цареві Артаксерксу, синові Ксеркса (I, 137, 4) – як захисний, оскільки Фемістокл намагається пояснити, що він зробив набагато більше доброго, ніж поганого батькові Артаксеркса й цим заслужив право на вдячність.

Слід зазначити, що лист Нікія (VII, 11–15) не залишився поза увагою античної риторичної науки. Деметрій у творі “Про стилі”, розглядаючи епістолярний стиль та вказуючи, що він вимагає простоти, зауважує, що в листі однаково важливі й спосіб вираження (ἰσχημῆς), і розмір (μέγεθος), та критикує Фукидіда: “Листи занадто довгі та й до того ж обтяжені пишним способом вираження, настільки позбавляються природності, що з листів перетворюються на трактати, хіба тільки починаються вони, як і листи, з привітання, і саме так написані листи Платона та один з листів Фукидіда” [27, IV, 228].

Цей лист побудований на протиставленнях або антитезах*, які відносяться до синтаксичних повторів [13] М. Л. Гаспаров [7, с. 41–42] відносить антитезу до таких, що уточнюють зміст предмета (семантичні) і називає її найбільш вдячною для оброблення: вона може розгалужуватись у межах слів, словосполучень, фраз, тяжіє до паралелізму граматичних форм, прикрашається словесними повторами. Це явище характерне для усього твору Фукидіда, про що свідчать античні дослідники прози, наприклад Діонісій Галікарнаський. [28, 3, 13, с. 237].

У всій “Історії”, як пише Г. А. Стратановський, зауважуємо одну постійну особливість: пристрась до паралельного членування, до антитез [19, с. 436]. Те, що для Фукидіда є характерним вживання так званих “Горгіанських фігур”, а зокрема антитез та паралелізмів засвідчує і С. Вітковський у праці, присвяченій грецькій історіографії [29, с. 276–277].

Андре Боннар, аналізуючи стиль Фукидіда доходить висновку, що письменник мислить і пише в подвійному ритмі. Все висловлено в нього в симетричних конструкціях, в які він, між іншим, вводить, щоб підтримувати нашу увагу та урізноманітнити власні прийоми, елементи “асиметрії” [4, с. 72]. Однак жоден з цих дослідників не наводить цих явищ, і тим паче не подає їхньої систематизованої типології в Фукидіда, та не зупиняється на їхньому безпосередньому зв’язку із змістом. Отже, розгляньмо передусім антитези та їх види.

Найчастіше протиставлення здійснюється за допомогою протиставних часток *mñn*, *dš* (або тільки *dš*), як у прикладі: 1) “*Ῥεποῦμφασι δὲ καὶ ἵ Pelopōnḡhson pršsbeij ἴμρ' ἔλλḡn strat'fn, ka^ ἵ tj ἴμn Sikel...v pŌleij GŪlippoij oḗcetai, tj mōn k' pe...swn xumpoleme<n Ōsai nān 'sucfzousin, epŌ δὲ tīn cēti ka^ stratī'n pez³⁄n ka^ nautikoā paraskeu>n, ½n dŪnhtai, ἔxwn**” (VII, 12, 1) – *Вороги відправили послів до Пелопоннесу за іншим військом, а Гілінн поїхав у сицилійські міста, щоб схилити до війни тих, хто тримається спокійно, а від інших, якщо це можливо, отримати піше військо і споряджений флот**.

Однак протиставлення може здійснюватись не тільки за допомогою протиставних часток, але й у сполученні з артиклем у дистрибутивній функції, наприклад: 2) “*of δὲ qerfpontej, ἴμpeid³⁄4 ἴμj cēt...pala kaqest>kamen, aŪtomoloāsi, k' of xšnoi of mōn c̄nagkasto ἴμsbfntej eŪqŸj kat' tj pŌleij epocwroāsīn, of δὲ epŌ megflou misqoā tŌ prīton ἴμparqšntej k' o,,Ōmenoi crhmatie<sqai mŌllon ½ mace<sqai, ... of mōn ἴμρ' aŪtomol...aj profēsei epšrcontai, of δὲ aej >kastoi dŪnantai ...*” (VII, 13, 2) – *Слуги перебігають до ворога з тих пір як становище наше перестало бути рівним з ним: з чужинців, одні, примушені вступити до служби, відразу розбігаються по містах, інші, спочатку спокусившись великою платнею, та, думаючи більше про збагачення, ніж битви, відходять до ворога, хто під приводом, хто взагалі як може. У цьому реченні спочатку вжито самостійно of dš, а далі двічі of mñn ... of dš.*

Антитеза на основі протиставних часток *mñn*, *dš* може бути підсилена антитезою певних членів речення. Наприклад: 3) “*Ἐπὶ μὲν πρῶτον παραστήσαται, ἵ Ἀθηναῖοι, ἴμn ἔλλαιj polla<j ἴμpistola<j ḗste: nān δὲ kairŌj oŪc Ἀsson maqŌntaj ŌmŌj ἴμn ú ἴμsmōon bouleŪsasqai*” (VII, 11, 1) – *Про те, що сталося раніше, ви, афіняни, знаєте з інших численних повідомлень. Однак зараз час більш слушний, ніж коли-небудь вам*

* Докладніше про визначення антитези див.: Феофраст (Діонісій Галікарнаський. Лісій 14). Риторика до Гереннія, IV, 15, 21; Деметрій. Про стилі, 21-24; Квінтіліан, IX, 3, 81–84 / Античные теории языка и стиля, с. 290–291.

* Цит. за: Thucydides Historiae. Recensuit Dr. Carolus Hude. Lipsiae MCMII.

* Переклад наш.

дизнатись про той стан, в якому ми опинились, щоб прийняти рішення. Тут обставини виражені протиставними часовими прислівниками $\text{pr}\acute{\text{O}}\text{teron} - \text{n}\grave{\text{a}}\text{n}$.

У наступному реченні: 4) “ $\text{ka}^{\text{h}} \text{m}\acute{\text{f}}\text{cV} \text{t}\acute{\text{i}} \text{m}\acute{\text{o}}\text{n} \text{pr}\acute{\text{e}}\text{tV} \text{nik}\text{C}\text{t}\text{ai} \text{O}\text{f} \text{'m}\acute{\text{i}}\text{n}, \text{t}\acute{\text{i}} \text{d}' \text{O}\text{stera} \dots \text{v} \text{fpr}\acute{\text{e}}\text{a}\text{s} \dots \text{te} \text{pollo}\text{c}\text{j} \text{ka}^{\text{h}} \text{c}\text{k}\text{o}\text{n}\text{t}\text{i}\text{s}\text{t}\text{a}\text{c}\text{j} \text{biasq}\text{o}\text{n}\text{t}\text{e}\text{j} \text{c}\text{p}\text{e}\text{c}\text{w}\text{r}\text{s}\text{a}\text{m}\text{e}\text{n} \text{TM}\text{j} \text{t}\text{j} \text{te} \dots \text{ch}$ ” (VII, 11, 2) – У першій битві ми перемогли (ворога), однак у наступній відступили до своїх укріплень під тиском численної кінноти та металників списів – протиставлення відбувається за допомогою тих же часток, підсилених означеннями до іменника $\text{m}\acute{\text{f}}\text{c}\text{h}$ (битва), що вказують на послідовність: $\text{pr}\acute{\text{e}}\text{t}\text{h}$ (перша) – $\text{O}\text{stera} \dots \text{a}$ (наступна). У цьому прикладі антитеза підсилюється також асиметрією граматичних форм дієслів: $\text{nik}\text{C}\text{t}\text{ai} \text{O}\text{f} \text{'m}\acute{\text{i}}\text{n}$ – нами здобувається перемога (пасивна конструкція), $\text{c}\text{p}\text{e}\text{c}\text{w}\text{r}\text{s}\text{a}\text{m}\text{e}\text{n}$ – ми відступили (активна конструкція) при збереженні того самого логічного підмета (І особа множини).

Антитеза, виражена протиставними частками $\text{m}\acute{\text{s}}\text{n}, \text{d}\acute{\text{s}}$ і прислівниками $\text{r}\acute{\text{i}}\text{t}\text{o}\text{n} - \text{n}\grave{\text{a}}\text{n}$, які вказують на різну часову послідовність трапляється і в наступному прикладі:

5) “ $\text{T}\acute{\text{O}} \text{g}\text{r} \text{nautik}\text{O}\text{n} \text{'m}\acute{\text{i}}\text{n}, \dots \text{t}\acute{\text{O}} \text{m}\acute{\text{o}}\text{n} \text{pr}\acute{\text{i}}\text{t}\text{o}\text{n} \text{1}\text{2}\text{km}\text{a}\text{z}\text{e} \text{ka}^{\text{h}} \text{t}\acute{\text{i}}\text{n} \text{ne}\acute{\text{i}}\text{n} \text{t}\acute{\text{i}} \text{xhr}\text{O}\text{t}\text{h}\text{t}\text{i} \text{ka}^{\text{h}} \text{t}\acute{\text{i}}\text{n} \text{plhr}\text{w}\text{m}\text{f}\text{t}\text{w}\text{n} \text{t}\acute{\text{i}} \text{sw}\text{t}\text{hr} \dots \text{v} \text{n}\grave{\text{a}}\text{n} \text{d}\text{o}\text{c} \text{af} \text{te} \text{n}\acute{\text{A}}\text{e}\text{j} \text{d}\acute{\text{i}}\text{f}\text{bro}\text{c}\text{o}\text{i}, \dots \text{ka}^{\text{h}} \text{t}\acute{\text{i}} \text{plhr}\acute{\text{e}}\text{m}\text{a}\text{t}\text{a} \text{c}\acute{\text{e}}\text{f}\text{q}\text{a}\text{r}\text{t}\text{a}\text{i}$ ” (VII, 12, 3) – Тому що наш флот спочатку процвітав завдяки сухості кораблів і збереженню команди, однак тепер кораблі промокли, ... а команда знищена. Тут же спостерігаємо асиметрію складових елементів синтаксичних функцій тих самих іменників у різних частинах антитези, де в першій частині антитези іменники $\text{n}\acute{\text{A}}\text{e}\text{j}$ (кораблі) і $\text{plhr}\acute{\text{e}}\text{m}\text{a}\text{t}\text{a}$ (команда) вжиті у ролі непрямого додатка, а в другій – у ролі підмета; а вказівка на їхню якість виражена в першій частині квалітативним відад'єктивним абстрактним іменником $\text{t}\acute{\text{A}} \text{xhr}\text{O}\text{t}\text{h}\text{t}\text{i}$ (сухість) і віддієслівним абстрактним іменником $\text{sw}\text{t}\text{hr} \dots \text{a}$ (порятунок), а в другій – квалітативним прикметником $\text{d}\acute{\text{i}}\text{f}\text{bro}\text{c}\text{o}\text{i}$ (промоклий) та дієсловом $\text{c}\acute{\text{e}}\text{f}\text{q}\text{a}\text{r}\text{t}\text{a}\text{i}$ (знищена).

Ще в одному прикладі антитеза побудована на протиставленні часток $\text{m}\acute{\text{s}}\text{n}, \text{d}\acute{\text{s}}$ відповідно в сполученні з логічно наголошеними особовим займенником $\text{'m}\acute{\text{e}}\text{c}\text{j}$ та субстантивованим артиклем of : 6) “ $\text{n}\grave{\text{a}}\text{n} \text{o}\acute{\text{a}}\text{n} \text{'m}\acute{\text{e}}\text{c}\text{j} \text{m}\acute{\text{o}}\text{n} \text{p}\text{a}\text{u}\text{s}\text{f}\text{m}\text{e}\text{n}\text{o}\text{i} \text{to}\acute{\text{a}} \text{p}\text{e}\text{r}\text{i}\text{t}\text{e}\text{i}\text{c}\text{i}\text{s}\text{m}\text{o}\acute{\text{a}} \dots, \text{'s}\text{u}\text{c}\text{f}\text{z}\text{o}\text{m}\text{e}\text{n}, \text{o}\text{f} \text{d}\text{o}\text{c} \text{p}\text{a}\text{r}\text{J}\text{k}\text{o}\text{d}\text{o}\text{m}\text{a}\text{s}\text{i}\text{n} \text{'m}\text{c}\text{n} \text{t}\text{e}\text{c}\text{o}\text{j} \text{p}\text{r}\text{o}\text{a}\text{n} \dots$ ” (VII, 11, 3) – І ось зараз ми спокійні припинили зводити стіну, а вони побудували проти нас просту стіну. Слід зауважити також, що в обидвох частинах антитези додатки виражені етимологічно спорідненими іменниками, але в першій частині – процесуальним $\text{p}\text{e}\text{r}\text{i}\text{t}\text{e}\text{i}\text{c}\text{i}\text{s}\text{m}\text{o}\acute{\text{a}}$ (зведення стіни), а в другій – конкретно-предметним $\text{t}\text{e}\text{c}\text{o}\text{j}$ (стіна).

У реченні: 7) “ $\text{t}\acute{\text{j}} \text{m}\acute{\text{o}}\text{n} \text{g}\text{r} \text{na}\acute{\text{a}}\text{j}, \text{o}\acute{\text{U}}\text{k} \text{a}\text{e}\text{s}\text{t}\text{i}\text{n} \text{c}\text{p}\text{e}\text{nlk}\acute{\text{U}}\text{s}\text{a}\text{n}\text{t}\text{a}\text{j} \text{d}\text{i}\text{a}\text{y}\acute{\text{a}}\text{x}\text{a}\text{i} \dots \text{f}\text{a}\text{n}\text{e}\text{r}\text{a} \dots \text{d}\acute{\text{s}} \text{e}, \text{sin} \text{c}\text{p}\text{a}\text{r}\text{e}\text{i}\text{r}\acute{\text{e}}\text{m}\text{e}\text{n}\text{a}\text{i}, \text{k}\acute{\text{i}} \text{af} \text{TM}\text{p}\text{r}\text{i}\text{c}\text{e}\text{i}\text{r}\text{s}\text{e}\text{i}\text{j} \text{TM}\text{p}' \text{TM}\text{k}\text{e} \dots \text{no}\text{i}\text{j} \text{k}\acute{\text{i}} \text{c}\text{p}\text{o}\text{xhr}\text{C}\text{n}\text{a}\text{i} \text{t}\text{j} \text{s}\text{f}\text{e}\text{t}\acute{\text{s}}\text{r}\text{a}\text{j} \text{m}\text{C}\text{ll}\text{o}\text{n} \text{TM}\text{x}\text{o}\text{u}\text{s} \dots \text{a}$ ” (VII, 12, 4-5) – Тому що нам не можна витягнувши просушити кораблі; але очевидно, що вони виконують військові маневри, а в них є більше можливості, щоб висушити свої кораблі. – Антитеза починається знову ж-таки за допомогою протиставних часток $\text{m}\acute{\text{s}}\text{n}, \text{d}\acute{\text{s}}$, а продовжується антитезою модальних понять “неможливість/можливість”, які виражаються в першій частині дієсловом $\text{TM}\text{st} \dots \text{n}$ із запереченням (не можна), а в другій – іменником $\text{TM}\text{x}\text{o}\text{u}\text{s} \dots \text{a}$ (очевидно з еліпсисом дієслова $\text{TM}\text{st} \dots$) (є можливість) у сполученні з інфінітивами синонімічних дієслів $\text{d}\text{i}\text{a}\text{y}\acute{\text{a}}\text{x}\text{a}\text{i}, \text{c}\text{p}\text{o}\text{xhr}\text{C}\text{n}\text{a}\text{i}$ (сушити). Тут спостерігається також синтаксичний паралелізм періодів, побудованих за моделлю “модальний вираз + інфінітив” (“ $\text{o}\acute{\text{U}}\text{k} \text{TM}\text{st}^{\text{h}} \text{n} + \text{d}\text{i}\text{a}\text{y}\acute{\text{a}}\text{x}\text{a}\text{i}$ ”; “ $\text{TM}\text{x}\text{o}\text{u}\text{s} \dots \text{a} (\text{TM}\text{st} \dots) + \text{c}\text{p}\text{o}\text{xhr}\text{C}\text{n}\text{a}\text{i}$ ”).

Однак не всі протиставлення у листі Нікія здійснюються за допомогою часток $\text{m}\acute{\text{s}}\text{n}, \text{d}\acute{\text{s}}$ з підсилювальними засобами або без них. Наприклад: 8) “ $\dots \text{ka} \dots \text{O}\text{t}\text{i} \text{o}\acute{\text{U}}\text{d}' \text{E}\text{p}\text{O}\text{q}\text{e}\text{n} \text{TM}\text{p}\text{i}\text{p}\text{lhr}\text{w}\text{s}\text{O}\text{m}\text{e}\text{q}\text{a} \text{t}\text{j} \text{na}\acute{\text{a}}\text{j} \text{c}\text{e}\text{c}\text{o}\text{m}\text{e}\text{n}, \text{O} \text{to}\text{c}\text{j} \text{p}\text{o}\text{l}\text{e}\text{m} \dots \text{o}\text{i}\text{j} \text{p}\text{o}\text{l}\text{l}\text{a}\text{c}\text{O}\text{q}\text{e}\text{n} \text{O}\text{p}\text{f}\text{r}\text{c}\text{e}\text{i} \dots$ ” (VII, 14, 2) – ... і що нам немає звідки поповнити кораблі, тоді як у ворогів ця можливість існує. Ця антитеза побудована на основі вживання заперечення $\text{o}\acute{\text{U}}\text{d}'$ при протиставленні обставин, виражених прислівниками: $\text{o}\acute{\text{U}}\text{d}' \text{E}\text{p}\text{O}\text{q}\text{e}\text{n} - \text{p}\text{o}\text{l}\text{l}\text{a}\text{c}\text{O}\text{q}\text{e}\text{n}$

(немає звідки – всюди); присудків, виражених синонімічними дієсловами зі значенням “мати можливість” у різних особах (1 ос. множ. – 3 ос. одн.): $\alpha\acute{\upsilon}\delta'$ $\alpha\epsilon\sigma\omicron\mu\epsilon\eta$ – $\text{O}\rho\lambda\gamma\epsilon\iota$ (не можемо – існує можливість) та логічних підметів: еліптичного ${}^1\text{me}\langle j$ до $\text{to}\langle j$ $\text{polem}\dots\text{oj}$ (нам – у ворогів), вжитих, крім того, у різних відмінках (Nom – Dat).

Розглянемо ще один приклад цього типу антитез: 9) “... $\epsilon\lambda\lambda'$ $\frac{1}{2}$ $\text{to}\acute{\upsilon}\text{to}\upsilon\text{j}$ $\text{meta}\rho\acute{\sigma}\text{m}\text{pein}$ $\delta\sigma\eta\text{n}$ $\frac{1}{2}$ $\text{}\text{X}\lambda\lambda\eta\text{n}$ $\text{strati}\eta\text{n}$ $\text{m}^{\frac{3}{4}}$ $\text{m}\text{I}\text{f}\text{ssw}$ $\text{m}\text{p}\text{i}\rho\acute{\sigma}\text{m}\text{pein}$ ...” (VII, 15, 1) – *Але слід або цих (наше військо) відіслати додому або вислати на допомогу не гірше інше військо*. Тут протиставляються, з одного боку, додаток, виражений займенником $\text{to}\acute{\upsilon}\text{to}\upsilon\text{j}$, а з іншого – виражений атрибутивною синтагмою $\text{X}\lambda\lambda\eta\text{n}$ $\text{strati}\eta\text{n}$ та етимологічно споріднені інфінітиви з різними префіксами і тому з дещо різним значенням у складі симетрично побудованих періодів за моделлю “прямий додаток + інфінітив”: $\text{to}\acute{\upsilon}\text{to}\upsilon\text{j}$ $\text{meta}\rho\acute{\sigma}\text{m}\text{pein}$ / $\text{X}\lambda\lambda\eta\text{n}$ $\text{strati}\eta\text{n}$ $\text{m}\text{p}\text{i}\rho\acute{\sigma}\text{m}\text{pein}$ (відіслати цих/ інше військо вислати).

Приклад ще однієї антитези маємо в письмовому посланні Фемістокла цареві Артаксерксу: 10) “ $\text{O}\acute{\jmath}$ $\text{kak}\langle$ $\text{m}\alpha\eta\text{n}$ $\text{ple}\langle\text{sta}$ $\text{E}\lambda\lambda\eta\text{nwn}$ $\epsilon\acute{\tau}\rho\gamma\alpha\text{sm}\text{ai}\dots$, $\text{po}\lambda\acute{\upsilon}$ d' $\alpha\epsilon\text{ti}$ $\text{ple}\dots w$ $'\alpha\gamma\alpha\text{q}\text{f}$ $\text{m}\text{p}\text{e}\text{id}$ m $\text{t}\acute{\upsilon}$ $\epsilon\sigma\text{f}\alpha\lambda\epsilon\langle$ $\text{m}\alpha\eta\text{n}$ $\text{m}\text{m}\text{o}\dots$, $\text{m}\text{ke}\dots\text{n}\text{J}$ $d\alpha$ m $\text{p}\text{i}\text{k}\text{i}\text{n}\text{d}\acute{\upsilon}\text{n}\text{J}$ $\text{p}\text{f}\text{lin}$ ^{1} $\epsilon\text{p}\text{o}\text{k}\text{o}\text{m}\text{id}$ m $\text{g}\dots\text{g}\text{neto}$ ” (I, 137, 4) – *Я, який найбільше з еллінів зробив зла, але я зробив ще набагато більше добра, тому що дорога назад була для мене в безпеці, а для нього – у небезпеці*. Тут, з одного боку, наявне протиставлення семантично контрастних іменників у сполученні з семантично подібними прикметниками в ролі прямого додатка: $\text{kak}\langle$ $\text{ple}\langle\text{sta}$ – $\text{po}\lambda\acute{\upsilon}$ $\text{ple}\dots w$ $\epsilon\gamma\alpha\text{q}\text{f}$ в паралельних синтаксичних періодах, побудованих за моделлю “прямий додаток + присудок” ($\text{kak}\langle$ $\text{ple}\langle\text{sta}$ $\epsilon\acute{\tau}\rho\gamma\alpha\text{sm}\text{ai}$ – $\text{po}\lambda\acute{\upsilon}$ $\text{ple}\dots w$ $\epsilon\gamma\alpha\text{q}\text{f}$ ($\epsilon\acute{\tau}\rho\gamma\alpha\text{sm}\text{ai}$)), а з іншого – обставинних прийменникових синтагм, до складу яких входить антонімічна пара іменників m $\text{t}\acute{\upsilon}$ $\epsilon\sigma\text{f}\alpha\lambda\epsilon\langle$ – m $\text{p}\text{i}\text{k}\text{i}\text{n}\text{d}\acute{\upsilon}\text{n}\text{J}$ та протиставлення різних видів епідейктичних займенників: $\text{m}\text{m}\text{o}\dots$ (особовий) – $\text{m}\text{ke}\dots\text{n}\text{J}$ (вказівний) у паралельних синтаксичних періодах зі схемою: “обставина + непрямий додаток + присудок” (m $\text{t}\acute{\upsilon}$ $\epsilon\sigma\text{f}\alpha\lambda\epsilon\langle$ $\text{m}\text{m}\text{o}\dots$ ($\text{m}\text{g}\dots\text{g}\text{neto}$) – m $\text{p}\text{i}\text{k}\text{i}\text{n}\text{d}\acute{\upsilon}\text{n}\text{J}$ $\text{m}\text{ke}\dots\text{n}\text{J}$ $\text{m}\text{g}\dots\text{g}\text{neto}$).

Отже, в листах було виявлено десять видів антитез, причому дев'ять з них у листі Нікія (VII, 11-15). Аналіз типів антитез показав, що вони бувають однокомпонентні та багатокомпонентні, й можуть виражатись різними мовними засобами: тільки лексичними (1, 2, 3, 6), змішаними, лексичними та морфолого-синтаксичними (4, 5, 8) і комбінованими, зокрема, лексичними в поєднанні з синтаксичним паралелізмом (7, 9, 10). Суто лексичні антитези виражені або самими протиставними частками ($\text{m}\acute{\sigma}\eta\text{n}$ ... $\text{d}\acute{\sigma}$), або тими самими частками у сполученні з артиклем (of $\text{m}\acute{\sigma}\eta\text{n}$ ... of $\text{d}\acute{\sigma}$) у дистрибутивній функції, прислівниками ($\text{p}\rho\acute{\theta}\epsilon\text{r}\text{o}\eta\text{n}$ – $\text{n}\acute{\alpha}\eta\text{n}$), особовим займенником та артиклем, різними семантичними типами іменників.

Серед змішаних (лексико-синтаксичних) антитез можна виокремити трикомпонентні та чотирикомпонентну. У трикомпонентних (4, 8) – лексична антитеза може бути виражена протиставленням часток ($\text{m}\acute{\sigma}\eta\text{n}$ ... $\text{d}\acute{\sigma}$), прикметників ($\text{p}\rho\acute{\epsilon}\theta\eta$ – $\text{O}\sigma\text{t}\epsilon\text{r}\alpha\dots\text{a}$), прислівників ($\text{E}\rho\acute{\theta}\eta\text{q}\epsilon\eta$ – $\text{p}\text{o}\lambda\lambda\alpha\text{c}\acute{\theta}\eta\text{q}\epsilon\eta$), різних за семантикою (абстрактність/конкретність) іменників ($\text{p}\epsilon\text{r}\text{i}\text{t}\epsilon\text{i}\text{c}\text{i}\text{s}\text{m}\acute{\theta}\eta/\text{te}\dots\text{c}\text{o}\eta$), різних частин мови: особовий займенник та іменник (${}^1\text{me}\langle j$ – $\text{of}\text{p}\text{o}\lambda\acute{\sigma}\text{m}\text{i}\text{o}\text{i}$), та досягатися за допомогою заперечення ($\alpha\acute{\upsilon}\delta'$ $\alpha\epsilon\sigma\omicron\mu\epsilon\eta$ – $\text{O}\rho\lambda\gamma\epsilon\iota$), а синтаксична – асиметрією дієслівного стану присудка – заміною активної конструкції на пасивну ($\epsilon\text{p}\epsilon\text{c}\omega\text{r}\text{g}\text{s}\text{a}\text{m}\epsilon\eta$ – $\text{n}\text{i}\text{k}\text{c}\text{o}\text{t}\text{a}\text{i}$ Of ${}^1\text{m}\acute{\eta}\text{n}$); відмінкових форм логічних підметів (${}^1\text{me}\langle j$ – $\text{to}\langle j$ $\text{polem}\dots\text{oj}$), особових форм присудків (1 особа множини – 3 особа однини) синонімічних дієслів ($\alpha\epsilon\sigma\omicron\mu\epsilon\eta$ – $\text{O}\rho\lambda\gamma\epsilon\iota$). У змішаній чотирикомпонентній антитезі (5) на рівні лексики можуть протиставлятися частки ($\text{m}\acute{\sigma}\eta\text{n}$ ... $\text{d}\acute{\sigma}$), прислівники ($\text{p}\rho\acute{\iota}\text{t}\text{o}\eta\text{n}$ – $\text{n}\acute{\alpha}\eta\text{n}$), іменник і прикметник ($\text{t}\acute{\eta}$ $\text{x}\eta\text{r}\acute{\theta}\eta\text{t}\text{i}$ – $\text{d}\text{i}\text{f}\text{b}\text{r}\text{o}\text{c}\text{o}\text{i}$), іменник і дієслово ($\text{t}\acute{\eta}$ $\text{sw}\text{t}\eta\text{r}\dots\text{v}$ – $\alpha\epsilon\text{f}\text{q}\text{a}\text{r}\text{t}\text{a}\text{i}$) з антонімічним значенням, а на синтаксичному рівні протиставлення виступає у вигляді асиметрії синтаксичних функцій (непрямий/ прямий додаток) тих самих іменників ($\text{t}\acute{\eta}\text{n}$ $\text{ne}\acute{\eta}\text{n}$, $\text{t}\acute{\eta}\text{n}$

plhrwmftwn – af nÁej, t' plhrèmata). У комбінованих антитезах (7, 9, 10) лексична антитеза досягається протиставленням часток (mšn ... dš), застосуванням заперечення (oŪk ṽst...n – ṽxous...a (ṽst...n), антонімічних іменників (tŌ çsfalšj – tŌ ṽpik...ndunon, kakf – çgaqf), займенників (ṽmo... – ṽke...nw), різних частин мови в ролі тих самих членів речення (toŪtouj – ṽllhn stratifn) у симетрично побудованих за різними моделями періодах (три моделі).

Отже, на рівні лексики протиставлення в листах Фукіда здійснюється за допомогою протиставних часток (сім випадків), артикля в дистрибутивній функції, заперечення, протиставлення лексем, які належать до тієї самої частини мови (прикметників, прислівників, іменників, займенників), різних частин мови: особовий займенник – іменник; особовий займенник – субстантивований артикль; іменник – прикметник, іменник – дієслово.

На морфолого-синтаксичному рівні протиставлення відбувається за допомогою протиставлення граматичних категорій дієслова (активного-пасивного стану особових форм), варіювання граматичних категорій у межах різних частин мови (відмінкових форм логічних підметів), симетрії синтаксичних функцій у межах різних частин мови (займенник-іменник у ролі додатка, займенник-артикль у ролі підмета), асиметрії синтаксичних функцій у межах однієї частини мови (непрямий/прямий додаток тих самих іменників).

Однак, якщо антитеза вживається на синтаксичному рівні мови, то на лексичному рівні риторичними фігурами, що творять ритм, є фігури додавання, основу яких становлять фігури повтору [1, с. 264–272].

Найчастіше в листі Нікія та інших письмових посланнях трапляється паронимазія (грец. παρονομία, лат. *annominatio*) [14, с. 188] – риторична фігура, що полягає у розміщенні поряд дещо різних за значенням, але подібних за звучанням слів, щоб їх зіставити, створити певний стилістичний ефект. Теоретичне розроблення цієї риторичної фігури належить англійському вченому Денністону, який докладно розглядає всю різноманітність даної фігури [26].

У Фукіда паронимазія може відбуватися за допомогою повторення однокореневих слів та однакових граматичних закінчень або повторення тільки флексій, наприклад: "... metapšmpein ... ṽpīpšmpein ka^ pez³⁄⁴n ka^ nautik³⁄⁴n" (VII, 15, 1) – тут повторюється *inviniŕivus praesentis activi – pšmpein* та *Accusatiŕivus Singularis* прикметників жіночого роду *pez³⁄⁴n, nautik³⁄⁴n*; "... kŕllista ka^ ṽrista" (I, 129, 3), де повторюється однакова граматична форма – найвищий ступінь порівняння прикметників *kaŪj* та *çgaqŪj* у *Accusatiŕivus Pluralis* середнього роду.

Цікавими є випадки послаблення фонетичної тотожності, коли поруч стоять абсолютно різні за значенням, але подібні за звучанням слова: 1) "... 'gemŌnwn ... gegenhmšnwn, ... gnèmhn ..." (VII, 15, 1); 2) "... ṽpiscštw ... Ūpiscneç ..." (I, 129, 3).

Неодноразово трапляється і так звана [11, с. 127] варіація граматичних форм. Під зміною граматичних форм розуміють перехід від активного стану до пасивного, від іменника до дієслова, перехід від звичайного ступеня прикметника до вищого чи найвищого і т.п. Наприклад: "... ṽfqŕth ... fqe...retai, ..." (VII, 13, 2), де повторюється та сама частина мови (дієслово *fqe...rw*) у різних часових формах (*aoristus indicatiŕi passivi – praesens indicatiŕi passivi*).

Така варіація граматичних форм може відбуватись і між етимологічно спорідненими лексемами, що належать до різних частин мови: "... periteic...sai ... ragate...cisma ..." (VII, 11, 3). У цьому прикладі виступають однокореневі лексеми, одна з яких дієслово, інша – процесуальний іменник, які природно мають і різні закінчення.

Трапляється і приклад варіації граматичних форм між етимологічно спорідненим іменником і вищим ступенем порівняння прикметника у різних відмінкових формах:

“...tù pl»qei ka^ cети ple...ouj ...” (VII, 12, 4). Тут вживається іменник tÒ pl»qoj, вжитий в Datīvus Singularis та gradus comparatīvus від прикметника polŪj в Accusatīvus Pluralis.

Явище, подібне до варіації граматичних форм відзначав Квінтіліан [32, IX, 3. 7–10]. Він зазначав, що бувають фігури, що залежать від роду імен і від числа, а саме – коли одина об’єднується з множиною і навпаки. Неозначений спосіб дієслова заміняє ім’я, дієслово вживаємо замість дієприкметника і дієприкметник замість дієслова.

У листі Нікія зустрічаємо й приклад епіфори (гр. ἑπιφορα, εἰς τὴν ἀντιπροσώπων, лат. desitio) – риторичної фігури, що полягає в повторенні однакових слів чи словосполучень наприкінці суміжних або близько розміщених паралельних за значенням відтинків тексту для посилення виразності, мелодійності [14, с.88–89]: “... kat| qflassan. ... kat| qflassan.” (VII, 12, 2–3).

У листі Ксеркса Павсанієві є і приклад повторення службових слів – полісиндетон або багатосполучниковість (грец. πολυσύνδετον, лат. multicopula).

“... m»te ... m»q' ..., mhd∞ ... mhd∞ ...” (I, 129, 3).

Оскільки ритм прози – це впорядкована послідовність елементів твору на всіх рівнях його структури [8, с. 110], то не слід залишати поза увагою і звуковий ритм як впорядкованість фонетичного рівня. Саме поняття звукового повтору розуміють по-різному: як повторення фонем “звукобукв”, незалежно від меж слова і як близькість звукових оболонок слів (паронімічний повтор) [17, с. 10].

Введенням у обіг терміна “звуковий повтор” ми завдячуємо О. Брікові, який стверджував, що сутність повтору полягає в тому, що деякі групи приголосних повторюються один чи декілька разів, в тій самій чи зміненій послідовності, з різним складом супутніх голосних [5, с. 60]. А. Квятковський дає визначення звуковим повторам як евфонічному прийому, що полягає в повторенні у вірші чи в сусідніх віршах групи однакових або подібних звуків та створюється найчастіше аллітерацією [12, с. 113].

Хоча це явище притаманне поетичній мові, але аналізуючи текст Фукідіда, можна зауважити його наявність і в листах, зокрема, це повторення одного й того ж приголосного як у сусідніх словах, так і дистантне.

На початку слів: Bausfmenoì toà periteicismoà di| plÁqoj (VII, 11, 3), megflou misqoà ... m©llon ½ mace«sqai (VII, 13, 2); dunatŌj dš dokì (I, 128, 7);

в середині слів: xumbšbhke te poliorkē«n dokoàntaj (VII, 11, 4); 'gemŌnwn Ōm«n m¼ memptēn gegenhmšnwn, oŪtw t¼«n gnēmhn (VII, 15, 1); nŌson nefr«tin paramšnein (VII, 15, 1); trihrfrcouj t¼«n fkrībeian toà nautikoà fçrhntai (VII, 13, 2);

повторення голосного під наголосом: pistŌn ... loipŌn toÝj lŌgouj poihsŌmeqa (I, 128, 7); fnelkŪsantaj diayŪxai (VII, 12, 4); pŌlin calepĵj ἄσκιον ἄσκιον (VII, 13, 1); fncqstĵta Đrĵsin (VII, 13, 2); fndrfpoda `Ukkarik| fntembibfšai (VII, 13, 2); af gr nān oāsai pŌleij xŪmmacoi fdŪnatoi (VII, 14, 2); ŷtera ἄσκιον ἄσκιον (VII, 14, 4); paroāsīn fntarkoàntwn (VII, 15, 1); Ōti oŪd' ĐpŌqen ἄσκιον ἄσκιον (VII, 14, 2); ἄσκιον ἄσκιον ἄσκιον ἄσκιον (I, 137, 4); Ōson crŌnon tŌn sŌn (I, 137, 4); fnabolēj prfšsete (VII, 15, 2); polem...wn tĵ mŌn ἄσκιον ἄσκιον (VII, 15, 2).

Крім повторів одного звука, трапляється повтор декількох звуків, наприклад – двох і в однаковому порядку: polŪ d' ἄσκιον ple...w (I, 137, 4); Ōpocē...rion poiÁsai (I, 128, 7); pistŌn ἄσκιον (I, 128, 7); fndrĵn oŪj moi pšran (I, 129, 3); pšran ... ἄσκιον Buzant...ou (I, 129, 3); eŪerges...a ἄσκιον tū 'getšĵ (I, 129, 3); polĵĵ strati' ἄσκιον ἄσκιον (VII, 11, 3); prŌteron pracqšnta (VII, 11, 1); pepŌmfasi d∞ ka^ ἄσκιον PelopŌnnhsoi (VII, 12, 1); Sikel...v pŌleij GŪlippoĵ (VII, 12, 1); fntipflouj ka^ tū pl»qei ka^ ceti ple...ouj taj tĵn polem...wn oŪsaj a,e^ prosdok...an paršcein æĵ ἄσκιον ἄσκιον (VII, 12, 4); pšsaij fulšsein (VII, 13, 1); qerfpontej, ἄσκιον ἄσκιον fnt...pala kaqest»kamen (VII, 13, 2); fndrfpoda `Ukkarik|

čntembibʹsai (VII, 13, 2); trihrʹrcouj tʹʹan čkribe...an (VII, 13, 2); čnabollj prʹssete (VII, 15, 2); ^{TM}n Sikel...v di' Ńl...gou (VII, 15, 2); Őmín xuggnèmhj tugčfnein (VII, 15, 2).

Є також двозвучні повтори з інверсивним порядком: qalʹsšhj ^{TM}k Buzant...ou česwsaj (I, 129, 3); m»q' lmšra (I, 129, 3); ½n dŪnhtai (VII, 12, 1); dor... ʹlèn, ka^ gnèmhn (I, 128, 7); pŐlin calepij (VII, 13, 1); plhrèmata di| tŐde ^{TM}fqrh (VII, 13, 2); toŪtwn d∞ pʹntwn čporètaton (VII, 14, 2); cwr...a tÁj 'Ital...aj, Đrīnta ... cwrÁsai (VII, 14, 3); člhqoçj dhlisai (VII, 14, 4); drisai pʹreimi (I, 137, 4).

Аналогічно мають місце повтори трьох звуків в однаковому порядку: diafŪxai dif (VII, 12, 4); ŷllouj aŪtoŷj mŐllon (VII, 11, 4); ple...osi Surakos...ouj (VII, 11, 2); polem...oij pollacŐqen (VII, 14, 2); difdoco... tina, æj čdŪnatŐj e,m... dif (VII, 15, 1); diaperepolem»setai aŪtoçj čmace... ^{TM}kpoliorkhqšntwn (VII, 14, 3); Őson crŐnon tŐn sŐn (I, 137, 4).

Та тризвучні повтори, що повторюють звуки з різним порядком: loipŐn toŷj lŐgouj poihsŐmeqa (I, 128, 7); ŷllhn 'Ellfda (I, 128, 7); čne^{TM}nai prʹssein ti, in ʹmo^ Őpiscneç (I, 129, 3); ke...setai soi eŪerges...a (I, 129, 3); deinŐn mhden^ Őmín dŐxV e^{TM}nai (VII, 12, 3); deç safij e^{TM}dŐtaj (VII, 14, 4).

А також багатозвучні: Peloponn»sou ka^ čpŐ tīn ^{TM}n Sikel...v polewn (VII, 11, 2); Őmín xuggnèmhj (VII, 15, 2).

Крім того, до звукових повторів можна віднести однакові відмінкові закінчення у трьох або більше словах. Це явище отримало назву “гомеоптотон” [7, с. 45]. Згадується воно й у анонімному творі “Риторика до Гереннія”: “... Три види прикрас, з яких один побудований на подібності відмінкових закінчень ...” [IV, 22–23]. Приділяє увагу цьому явищу й Аристотель у творі “Риторика” [кн. III, гл. IX, 7–9, 1409 B – 1410 A].

Слова з однаковим відмінковим закінченням спостерігаємо й у таких прикладах:

Dat.Plur.: čllaçj pollaçj ^{TM}pistolaçj (VII, 11, 1); strati^{TM}n pezʹʹan ka^ nautikoà paraskeu»n (VII, 12, 1); Acc.Sing.: Őson crŐnon tŐn son (I, 137, 4); ipagʹʹan ka^ Ődre...an makr»n (VII, 13, 2); Gen.Plur.: tīn stratiwtīn ka^ tīn 'gemŐnwn Őm«n m» memptīn gegenhmšnwn (VII, 15, 1).

До звукових повторів відносять також повторення дієслів з однаковими граматичними закінченнями. Таке явище має назву “гомеотелевт” [7, с. 45], і трапляється воно в листах Фукидіда: ... aŪtomoloàsi, ... črocwroàsin (VII, 13, 2); crhmatieçsqai mŐllon ½ maceçsqai (VII, 13, 2).

Не претендуючи на абсолютну безпомилковість підрахунків ми, засвідчили 68 прикладів звукових повторів. Зокрема, в листі Нікія, що складається з п’яти розділів, випадково, а можливо й ні, засвідчено майже симетричне чергування кількості звукових повторів: VII, 11 – 7 прикладів; VII, 12 – 8; VII, 13 – 11; VII, 14 – 9; VII, 15 – 11. Привертає увагу концентрація різних видів звукових повторів, зумовлена метою написання того чи іншого листа. Коефіцієнт концентрації звукових повторів виглядає так:

Лист	Кількість рядків	Кількість прикладів	Коефіцієнт	
VII,	11 – 15	77	50	0,6
I,	128, 7	8	7	0,9
I,	129, 3	11	7	0,6
I,	137, 4	13	6	0,5

Часте вживання таких засобів ритмічної організації прози як антитези, лексичні та звукові повтори тісно пов’язане із змістовною організацією тексту. Як зауважує сам Фукидід: “Остерігаючись, що посланці чи із-за невміння говорити, чи ще з причини забудькуватості чи, нарешті, догоджаючи натовпові, можуть неправильно зобразити стан речей, Нікій відправив письмове послання: він розраховував, що в цьому

випадку афіняни, довідавшись його справжню думку, неспотворену при передачі, зможуть найкраще обговорити справжній стан речей”(VII, 8, 2).

За допомогою антитез Нікій, розуміючи вкрай небезпечне становище афінян, намагається, не приховуючи правди, логічно обґрунтувати всі причини ситуації, яка склалася, аргументовано довести свою невинність як полководця, не викликаючи гніву й звинувачень з боку афінян, виправдати військо, наводячи вагомі докази, і реальними фактами привернути їхню увагу до складного й небезпечного становища та переконати народні збори вислати військово-підкріплення і гроші. За допомогою звукових повторів і риторичних фігур повтору автор наголошував вагомість окремих слів, які мають особливо важливе змістове навантаження; досягає ефекту наочної ілюстрації напруження ситуації, нагнітання небезпеки й так збільшує силу аргументації; робить максимально переконливими свої докази щодо негайного прийняття рішень. Цим він прагне викликати в адресата відповідні емоції і досягти адекватної реакції на лист. Із тексту твору (VII, 16, 1–2) відомо, що цим посланням Нікій досягнув мети, яку він ставив, а саме – народні збори вирішили послати підкріплення флотові й сухопутному військові та 10 кораблів з 20 талантами срібла. Застосування багатоконпонентної антитези у захисному посланні афінського державного діяча Фемістокла до царя Артаксеркса (I, 137, 4) є також виправданим, оскільки речення, в якому вона вживається несе основне змістове навантаження – викликати прихильність і гостинність колишнього противника. Як відомо, і цей розрахунок виявився слухним. Цар не тільки дозволив Фемістоклові перебувати у нього, але й зайняти положення, яке ще ніколи не займав жоден еллін (I, 138, 2).

У решті листів (Павсанія до Ксеркса, Ксеркса до Павсанія) антитез не виявлено, однак для обох характерні звукові повтори, а для листа Ксеркса – ще й лексичні. Заслуговує на увагу й те, що як у першому, так і в другому листі спостерігається по сім прикладів звукових повторів, тобто повна їх рівновага.

Вживанням звукових повторів у листі Павсанія автор намагається наголосити шляхетність вчинку спартанця, який має певну прагматичну мету [Див. вище], подібно як і Ксеркс, вживає не тільки звукові, а й лексичні повтори, щоб акцентувати вагомість вчинку Павсанія, який, на його думку, заслуговує на найбільшу й найкращу подяку в різних виявах, і досягти бажаного результату – допомоги з боку Павсанія у підкоренні Спарти і решті Еллади.

Усебічний аналіз вживання антитез, звукових і лексичних повторів у листах Фулідіда показує, що вони є невід’ємною ознакою ритму твору і засобом його формування. Часто вони супроводжують одні одних у одному й тому ж тексті, вживаючись у різних комбінаціях:

VII, 11	: 3A + 7 ЗП + 1ЛП	= 11	мовних засобів
VII, 12	: 3A + 8ЗП + 1ЛП	= 12	
VII, 13	: 1A + 11ЗП + 1ЛП	= 13	
VII, 14	: 1A + 9 ЗП + 0ЛП	= 10	
VII, 15	: 1A + 11ЗП + 2ЛП	= 14	
I, 128, 7	: 0A + 7 ЗП + 0ЛП	= 7	
I, 129, 3	: 0A + 7 ЗП + 3ЛП	= 10	
I, 137, 4	: 1A + 7 ЗП + 0ЛП	= 8	

} лист Нікія
} лист Павсанія
} лист Ксеркса
} лист Фемістокла

* А – антитеза, ЗП – звуковий повтор, ЛП – лексичний повтор.

і ніби компенсують кількісну перевагу одних над іншими, створюючи їх відносну рівномірність, яка і є виявом ритмічної організації тексту. Крім того, мовні засоби формування ритму безпосередньо пов’язані із змістом листів і допомагають кожному

авторові листа досягти явної або прихованої мети, впливати на адресата так, щоб добитися від нього бажаного розуміння та реагування.

1. Античные теории языка и стиля, / Под. ред. О. М. Фрейденберг, – М.-Л., 1936.
2. Античная эпистолография. Очерки. – М., 1967. 3. Аристотель. Риторика. // Античные риторика. / Под. ред. А. А. Тахо-Годи. – М., 1978. 4. Боннар А. Греческая цивилизация. – М., 1992. 5. Брик О. Звуковые повторы, // Брик О., Поливанов Е. Поэтика. – Петроград, 1919. 6. Вейсман А. Д. Греческо-русский словарь. – СПб, 1899.
7. Гаспаров М. Л. Античная риторика как система. // Античная поэтика. – М., 1991.
8. Гилев Е. Н. О некоторых особенностях ритмической организации рассказа В. М. Шукшина “Охота жить” // Ритм, пространство и время в художественном произведении. – Алма-Ата, 1984. 9. Гишман М. М. Ритм художественной прозы. – М., 1982. 10. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь. – М., 1958.
11. Журенко Н. Б. Риторика и классическая проза, // Античная поэтика. – М., 1991.
12. Квятковский А. Поэтический словарь. – М., 1966. 13. Краткая литературная энциклопедия, / Под. ред. А. Суркова. – М., 1972. Т. 1.6 14. Куньч З. Риторический словарь. – К., 1997. 15. Лингвистический энциклопедический словарь, / Под. ред. В. Н. Ярцевой. – М., 1990. 16. Маркеллинъ. Жизнеописание укидида. Изъ схолий Маркеллина къ Фукидиду. О жизни Фукидида и свойствахъ его речи, / Фукидидъ. Исторія. Пер. Ф. Мищенко. – М., 1915. 17. Мерлин В. Звуковой ритм в стихотворениях Жуковского и Батюшкова, // Ритм, пространство и время в художественном произведении. – Алма-Ата, 1984. С. 10-18. 18. Миллер Т. А. От поэзии к прозе, // Античная поэтика, / Под. ред. М. Л. Гаспарова. – М., 1991.
19. Стратановский Г. А. Фукидид и его “История”, // Фукидид. История./ Пер. Г. А. Стратановского. – Л., 1981. 20. Томашевский Б. Ритм прозы, // Томашевский Б. О стихе. – Л., 1929. 21. Фортунатов Н. М. Ритм художественной прозы, // Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. – Л., 1974. 22. Фукидид. История Пер. Г. А. Стратановского. – Л., 1981. 23. Фукидидъ. Исторія Пер. Q. Мищенко в переработке, с примечаниями и вступительным очерком С. Жебелева. – М., 1915. Т. 1, 2. 24. Aristotelis ars rhetorica, / Ed. A. Roemer. Lipsiae, 1885. 25. M. Tullii Ciceronis ad Brutum Orator, // M. Tullii Ciceronis opera quae supersunt omnia. Turici, MDCCCXLV. 26. Greek prose style, / By I.D.Denniston. – Oxford, 1952. 27. Demetrius. On style; Greek text with an English translation by W.R.Roberts, // Aristotle the poetics. Longius on the sublime. Demetrius on style. London, 1960. 28. Dionisii Malicarnassensis. Opera omnia, / Ed. I.Reiske, Acced. Fragmenta ab A. Maio, ed. Stereotypa. t.v. Lipsiae, 1883. 29. Historiografia Grecka. / S. Witkowski. – Kraków, 1925. Т. 1. 30. Incerti scriptoris rhetoricorum ad Herennium, libri quattuor // M.Tullii Ciceronis opera quae supersunt omnia. – Turici MDCCCXLV. 31. Norden E. Die antike Kunstprosa. – Leipzig, 1898. 32. Quintiliani M. F. Institutionis oratoriae libri duodecim / Rec. E.Ronnel Lipsia, 1869. Vol.1-2. 33. Thucydidis Historiae. Recensuit Dr.Carolus Hude Lipsiae, MCM1.

**LINGUISTIC MEANS OF FORMING RHYTHM IN LETTERS
FROM THUCYDIDES' *HISTORY OF THE PELOPONNESIAN WAR***

Svitlana Kharkhan

The main aim of the investigation shown in the article is analysis of the occurrence of phonetic, lexical-semantic and syntactical repetitions as means of creating rhythm in Thucydides' work "History of the Peloponnesian War", in particular its epistolary. An attempt was made to provide a classification of these phenomena. Their full analysis confirmed that antitheses as well as sound and lexical repetitions accompany each other in the same text, but they are used in different combinations. The means studied are found to correlate with the text's content helping the author to meet his intentionality.

Key words: ancient Greek texts, alliteration, rhythm